

# سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و نقش آن‌ها در حقوق بشر<sup>۱</sup>

## «مطالعه موردی دیده‌بان حقوق بشر»

نگار مفخم ناصراسلامی<sup>۲</sup>

احمد مومنی راد<sup>۳</sup>

### چکیده

امروزه سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی به دلیل ماهیت غیرانتفاعی و داوطلبانه خود مورد توجه بازیگران اصلی حقوق بین‌الملل قرار گرفته‌اند و توانسته‌اند در شکل‌گیری و اجرای قواعد بین‌المللی نقش مهمی را ایفا نمایند. یکی از این سازمان‌ها که تلاش‌های فراوانی در زمینه کمک به رفع برخی انواع نقض‌های حقوق بشری انجام داده است و در جهت تحقق آرمان‌های حقوق بشری همانگونه که در اعلامیه جهانی حقوق بشر آمده گامی مؤثر برداشته است سازمان دیده‌بان حقوق بشر می‌باشد. در این تحقیق که از نوع توصیفی-تحلیلی می‌باشد علاوه بر توصیف کارکرد سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در کل، از بین انواع این سازمان‌ها به طور اخص به بررسی نقش دیده‌بان حقوق بشر پرداخته شده است و هدف از آن پاسخگویی به این سوال می‌باشد که نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی به ویژه سازمان دیده‌بان حقوق بشر در نظام حقوق بشر چیست؟ بنابراین سعی بر آن شده است که با شناخت رابطه میان سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و حقوق بشر که خود مستلزم شناخت مفاهیم مقدماتی هر دو موضوع است بتوان با بررسی مقام مشورتی و شخصیت حقوقی که این سازمان‌ها دارا هستند پی به نقش یکی از این مهم‌ترین سازمان‌ها، «دیده‌بان حقوق بشر» و نقشی که در حقوق بشر ایفا می‌کند، برد.

**واژگان کلیدی:** سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی، اعلامیه جهانی حقوق

بشر، نظام حقوق بشر، شخصیت حقوقی بین‌المللی، دیده‌بان حقوق بشر.

۱- تاریخ دریافت مقاله ۱۳۹۸/۰۶/۲۰، تاریخ پذیرش مقاله ۱۳۹۹/۰۹/۱۸

۲- دانشجوی دکترای حقوق بین‌الملل عمومی، دانشگاه تهران، واحد بین‌الملل ارس، ایران؛ نویسنده مسئول:

negar.mofakhamna@ut.ac.ir

۳- دکتری حقوق بین‌الملل و دانشیار دانشکده حقوق، دانشگاه تهران، ایران

## درآمد

یکی از مسائل مهم و بحث‌انگیز در دنیای امروز، مسئله حقوق بشر است. در دو قرن اخیر تلاش‌های گسترده‌ای در جهت ترویج اصول و معیارهای حقوق بشر انجام شده است. از جمله این اقدامات تدوین کنوانسیون‌های بین‌المللی مهمی چون محو هر گونه تبعیض نژادی، کنوانسیون حقوق کودکان، کنوانسیون مبارزه با هر گونه تبعیض علیه زنان، کنوانسیون از بین بردن هر گونه رفتار و مجازات خشن، غیرانسانی و تحقیرکننده، کنوانسیون جلوگیری از مجازات، جنایات و کشتار دسته جمعی می‌باشند که سازمان‌های غیردولتی در تدوین آنان نقش بسزایی داشته‌اند. این کنوانسیون‌ها نیز به نوبه خود سبب پیدایش و تأسیس سازمان‌ها و نهادهای غیردولتی زیادی شده‌اند که ترویج حقوق بشر را سرلوحه کار خود قرار داده‌اند که از جمله این سازمان‌ها می‌توان به سازمان دیده‌بان حقوق بشر اشاره کرد. در تحقیق حاضر سعی بر آن شده است که به این سوال پاسخ داده شود که نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی به ویژه سازمان دیده‌بان حقوق بشر در نظام حقوق بشر چیست؟ نخستین سند رسمی بین‌المللی که در آن سازمان‌های غیردولتی و مردم نهاد نام برده شده است، ماده (۷۱) منشور ملل متحد است که بیان می‌دارد شورای اقتصادی و اجتماعی می‌تواند برای مشاوره با سازمان‌های غیردولتی که به امور در حیطه صلاحیت شورا اشتغال دارند هرگونه تدابیر مناسب را اتخاذ نماید. این ترتیبات ممکن است درباره سازمان‌های بین‌المللی در جایی که اقتضا نماید، درباره سازمان‌های ملی پس از مشورت با عضو ذینفع ملل متحد اعمال گردد. اداره اطلاعات سازمان ملل متحد، مهم‌ترین فعالیت سازمان‌های غیردولتی را خدمت انسان دوستانه، توجه دادن مردم به اعمال دولت و نظارت بر سیاست‌های اتخاذ شده از سوی دولت می‌داند و در اسناد و اعلامیه‌های مختلف به نقش موثر و تعیین‌کننده نهادهای جامعه مدنی اشاره کرده است. بر این اساس در حال حاضر سازمان‌های غیردولتی با نهادهای اصلی و فرعی سازمان ملل متحد مرتبط هستند و با آنان در پژوهش، تدوین و اجرای برنامه‌های مربوطه همکاری و مشارکت دارند. براساس آخرین آمار سپتامبر (۲۰۰۸) تعداد ۳۱۸۷ سازمان غیردولتی یا شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل دارای ترتیبات رسمی مشورتی هستند.

از مهم‌ترین فعالیت‌های سازمان‌های غیردولتی، اطلاع‌رسانی، آموزش و جامعه‌پذیری، اعمال فشار بر دولت‌ها در جهت تحقق آرمان‌های حقوق بشر، مهار بحران‌های اجتماعی و جهت‌دهی به مطالبات و کمک به رفع موارد نقض حقوق بشر، اقدامات حمایتی و وکالتی و غیره است. یکی از مهم‌ترین و بزرگترین سازمان‌های غیردولتی فعال که از نظام حمایتی سازمان ملل متحد در زمینه حقوق بشر بسیار بهره‌گرفته، سازمان دیده‌بان حقوق بشر<sup>۱</sup> است که هدف خود را دفاع از حقوق بشر آن‌چنان که در اعلامیه جهانی حقوق بشر و دیگر اسناد بین‌المللی آمده است، می‌داند. این سازمان در سال ۱۹۷۸ توسط گروهی از فعالان حقوق بشر از جمله «رابرت برنشتین»<sup>۲</sup> و «آریه‌نیر»<sup>۳</sup> به منظور نظارت بر تبعیت کشورهای بلوک شوروی سابق از مفاد حقوق بشر پیمان مشهور هلسینکی تحت عنوان «ناظر هلسینکی»<sup>۴</sup> در پاسخ به درخواست حمایت اعلام شده گروه‌هایی در مسکو، ورشو و پراگ تاسیس شد. سازمان از ابتدای تاسیس از کشورهای مختلف و به صورت افتخاری و داوطلبانه و از هر گروه سنی عضو می‌پذیرد. البته طبق مقررات اساسنامه هیچ عضو این سازمان نباید در مورد کشور خود فعالیت کند تا هم بی‌طرفی سازمان حفظ شود و هم امنیت اعضا بهتر تأمین گردد. به طور مشخص در زمینه محاکمه عادلانه زندانیان سیاسی، لغو مجازات اعدام و شکنجه، گروگان‌گیری، هرگونه اقدام عملی غیرقانونی علیه زندانیان، پایان کشتارهای افراد بی‌گناه و نسل‌کشی، ناپدیدشدگی اجباری و هرگونه نقض حقوق بشر، تلاش‌های فراوانی از سوی این سازمان صورت پذیرفته است. شیوه فعالیت این سازمان عمدتاً بر مبنای جمع‌آوری و سپس توزیع اطلاعات متکی است. از مهم‌ترین شیوه‌های رسیدگی سازمان‌های غیردولتی از جمله سازمان دیده‌بان به موارد نقض حقوق بشر؛ جمع‌آوری و ارزیابی اطلاعات از طریق تحقیقات محلی، نظارت بر محاکمات، دیدار از زندانیان و مصاحبه با مقامات دولتی، نامه‌های خود زندانیان و خانواده‌های

1- Human Rights Watch Organization

2- Robert Bernstein

3- Aryeh Neier

4- Helsinki Watch

آنان، استفاده از گزارش‌های حقوقدانان و سازمان‌های حقوق بشر دوستانه و استفاده از گروه‌های کاری راجع به موضوعات مختلف حقوق بشر از جمله حقوق کودکان، حقوق زنان، شکنجه، مجازات اعدام و ... است (نصیری، ۱۳۹۶: ۱۶-۱۸). سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی موسوم به NGOs<sup>۱</sup> از افرادی تشکیل می‌شوند که به صورت داوطلبانه و بدون وابستگی به دولت و به طور غیرانتفاعی و عام‌المنفعه در جهت اهداف و موضوعات متنوع فرهنگی، اجتماعی، خیریه، زیست‌محیطی و امثال آن فعالیت می‌کنند. هدف این سازمان‌ها کمک به بهبود وضع جامعه و حفظ منافع ملی و مصالح عمومی کشور است. براساس تعریف سازمان ملل متحد، سمن‌ها (سازمان‌های مردم‌نهاد) می‌بایست دارای چهار مشخصه اصلی باشند، از وابستگی مستقیم به هر حکومتی آزاد باشند، فعالیت‌های سیاسی و وابستگی به احزاب سیاسی نداشته باشند، غیرانتفاعی باشند و فعالیت اقتصادی نکنند و فاقد فعالیت‌های خشونت‌آمیز بوده و با گروه‌های بزهکار مرتبط نباشند. با تکامل مقوله حقوق بشر، نقش اثرگذار و فزاینده سازمان‌های غیردولتی قابل توجه است. به گونه‌ای که امروزه این سازمان‌ها به بازیگری قدرتمند در عرصه ملی و بین‌المللی تبدیل شده‌اند.

این سازمان‌ها توانسته‌اند در شکل‌گیری و اجرای قواعد بین‌المللی نقش مهمی را ایفا نمایند. از مهمترین نقش و توانایی سازمان‌های غیردولتی، اطلاع‌رسانی، آموزش و جامعه‌پذیری، اعمال فشار بر دولت‌ها در جهت تحقق آرمان‌های حقوق بشر، مهار بحران‌های اجتماعی و جهت‌دهی به مطالبات و کمک به رفع موارد نقض حقوق بشر و غیره است. اگرچه در گذشته دولت‌ها تنها عنصر تنظیم‌کننده قواعد و مفاهیم حقوق بین‌الملل بوده‌اند اما هم‌اکنون نهادهایی همچون سازمان‌های بین‌المللی میان‌دولتی<sup>۲</sup> و سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی نیز به ایفای نقش، آن‌هم به صورتی کارآمد و مؤثر می‌پردازند. «سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی سازمان‌هایی مردم‌نهاداند که فعالیت آنها در عرصه بین‌الملل متمرکز می‌شود و این سازمان‌ها را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم‌بندی کرد:

1- International Non- Governmental Organizations, (NGOS)

2- Inter-Governmental Organizations, (IGO)

۱- سازمانهای بین‌المللی غیردولتی که اساساً برای ایفای نقش در عرصه بین‌الملل و پاسخگویی به مسائل متناهی جامعه جهانی شکل گرفته‌اند و فعالیت آنها در زمینه مسائل و رویدادهای کلان عرصه بین‌الملل است. این سازمانها در تلاش هستند تا از طریق تاثیرگذاری بر دولتها و سازمانهای بین‌المللی، به اهداف مدنظر در سطح جهانی، جامعه عمل پیوشانند. سازمانهای مذکور، در ارتباط با «سازمان ملل متحد» عمدتاً از جایگاه «مقام مشورتی عام» برخوردار هستند و توانمندی آنها در سطحی است که می‌توانند در زمینه اهداف مدنظر سازمان ملل متحد در سطح جهانی اثرگذار باشند. اعضا و دفاتر نمایندگی این سازمانها در سطح جهانی پراکنده است و حوزه اثرگذاری آنها نیز در کشورهای مختلف دنیا قابل مشاهده می‌باشد. آندسته از سازمانهای غیردولتی بین‌المللی که از شرایط مذکور برخوردار هستند، تحت عنوان «سازمانهای غیردولتی بین‌المللی بزرگ» (BINGOS) نیز شناسایی می‌شوند.

۲- نوع دیگری از سازمانهای غیردولتی بین‌المللی، شامل سازمان‌هایی است که در کشورهای مختلف دنیا شکل گرفته‌اند و بخشی از فعالیت آنها در عرصه بین‌الملل متمرکز است. اخذ مقام مشورتی از سازمان ملل متحد، تعامل با سازمان‌های بین‌المللی و همچنین عضویت در سازمانهای غیردولتی بین‌المللی بزرگ را می‌توان بعنوان مهم‌ترین اقدام این سازمان‌ها در عرصه بین‌الملل در نظر گرفت. فعالیت و حوزه اثرگذاری این سازمان‌ها عمدتاً در کشور مبدا و همچنین حضور اجلاس سازمانهای بین‌المللی است» (گلشن پژوه، ۱۳۹۲: ۱۲-۱۳).

### ۱. تعریف سازمانهای غیردولتی

عبارت «سازمانهای غیردولتی» مفهومی است که به طور رسمی برای نخستین بار در سال (۱۹۴۵) در منشور ملل متحد مورد استفاده قرار گرفت. با این وجود، منشور تعریفی از این عبارت ارائه نداده است؛ بنابراین اولین گام در ارائه تعریف از این قبیل سازمانها، تبیین عنوان یعنی «سازمان غیردولتی بین‌المللی» است. استفاده از واژه «سازمان» برای این نهادها، بیانگر نوعی تداوم در ساختار این

این ارکان است و آنها را از سایر تجمعات مانند تظاهرات، شورش‌ها و جنبش‌ها که جنبه موقتی دارند متمایز می‌سازد. بر همین اساس سازمان‌های غیردولتی باید دارای حداقل ساختار دائمی سازمانی، دفاتر و درآمد باشند. لازمه تداوم فعالیت‌های این سازمان‌ها درآمد مالی بوده و هدف از آن کسب سود و منفعت نیست. ویژگی دیگر این سازمان‌ها «غیردولتی بودن» آنان است. این امر از یک سو به این معناست که نمایندگان دولت در این سازمان‌ها حضور ندارند و از مردم یا گروه‌های ملی که نماینده و مقام رسمی دولتی نباشند تشکیل می‌شوند و از سوی دیگر به استقلال این سازمان‌ها از دولت به ویژه از نظر مالی دلالت دارد. واژه غیردولتی علاوه بر معانی مذکور به این امر نیز اشاره می‌کند که سازمان‌های غیردولتی به دنبال کسب اقتدارات حکومتی و قدرت سیاسی نیستند. بدین ترتیب احزاب و تشکل‌های سیاسی نیز از شمول این سازمان‌ها خارج می‌شوند. از دیگر خصوصیات این نهادها، بین‌المللی بودن آنها و بین‌المللی بودن آنها و عدم محدودیت فعالیت‌هایشان در قلمرو یک کشور خاص است. از همین رو قطعنامه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۸ اکوسوک (ECOSOC) بیان کرده اند که: «این سازمان‌ها باید در صورت امکان در تعداد قابل توجهی از کشورهای واقع در مناطق مختلف جغرافیایی فعالیت داشته باشند» (Martens, 2002: 7-9).

### ۱-۱. پیشینه تاریخی مراحل پیدایش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی

برای سازمان‌های غیردولتی نمی‌توان تاریخچه معینی برای شروع شکل‌گیری بیان کرد. با توجه به این تعریف که سازمان‌های غیردولتی، سازمان‌هایی هستند که تحت نظارت دولت قرار ندارند. می‌توان غالب تشکل‌های خیریه، امدادرسانی، تجاری، بازرگانی، فنی، علمی و غیره را در این مجموعه جای داد. لذا مشخص می‌شود از همان هنگام که انسان‌ها اهمیت و منفعت کار دسته جمعی با هدفی معین و با سوددهی متناسب با اعضا را درک نمودند، این امر منجر به تشکیل هسته اولین سازمان‌های غیردولتی گردید و اگرچه انجمن‌های داوطلبانه شهروندان در سراسر تاریخ وجود داشته‌اند، سازمان‌های غیردولتی اغلب به همان

منوال که امروزه، بویژه در سطح بین الملل دیده می شوند، در دو قرن اخیر توسعه یافته اند. یکی از اولین سازمان های این چنینی، صلیب سرخ است که در سال ۱۸۶۳ تاسیس شد (گلستانی، ۱۳۹۰: ۴۱-۴۳).

عبارت «سازمان های غیر دولتی» با تأسیس سازمان ملل متحد در سال (۱۹۴۵) که مفاد آن در ماده (۷۱) از فصل ۱۰ منشور سازمان ملل متحد آمده است، بوجود آمد. بنابراین برای اولین بار سازمان ملل ساختار، هدف، و وظایف سازمان های غیر دولتی بین المللی را بازگو می کند. به دنبال آن فرآیند جهانی سازی در قرن بیستم موجب اهمیت یافتن سازمان های مردم نهاد شد. امکان حل خیلی از مشکلات داخل یک کشور وجود نداشت. معاهدات بین المللی و سازمان های بین المللی از قبیل سازمان تجارت جهانی بیش از حد بر منافع موسسات مالی بزرگ متمرکز بودند. در اقدامی برای متعادل کردن این روند، سازمان های غیر دولتی با تاکید بر مسائل بشردوستانه، کمک به توسعه و توسعه پایدار تأسیس شدند که نمونه بارز آن اجلاس اجتماعی جهان است که هر ساله در ماه ژانویه در داووس برگزار می شود و رقیب اجلاس اقتصادی جهان محسوب می شود. پنجمین اجلاس اجتماعی جهان در پورتو آلگر برزیل برگزار شد و نمایندگان بیش از ۱۰۰۰ سازمان غیردولتی در آن شرکت کردند (نصیری، ۱۳۹۶: ۲۱).

## ۲-۱. انواع مختلف سازمان های بین المللی غیردولتی

«این سازمان ها که جزو تابعین حقوق بین الملل عمومی به شمار نمی آیند به نوبه خود به دو گروه تقسیم می شوند:

الف- سازمان های غیردولتی انتفاعی؛ ب- سازمان های غیردولتی غیرانتفاعی.

الف- سازمان های غیردولتی انتفاعی

شرکت های چند ملیتی را می توان از مصادیق بارز سازمان های غیردولتی انتفاعی به شمار آورد. این شرکت ها نقش بسیار پراهمیتی در زمینه تجارت بین المللی و حتی در سیاست بین المللی با تأثیرگذاری و نفوذ در دولت ها ایفا می کنند.

ب- سازمان های غیردولتی غیرانتفاعی

تعاریف مختلفی از این سازمان‌ها ارائه شده است که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

یک سازمان غیر دولتی، شخصیتی غیرانتفاعی است که اعضای آن، شهروند یا مجموعه‌ای از شهروندان یک یا چند کشور است که نوع فعالیت آن به منظور پاسخ‌گویی به احتیاجات افراد جامعه و یا جوامعی که سازمان مذکور با آن همکاری می‌نماید، تعیین می‌شود.

و اما اداره اطلاعات عمومی سازمان ملل متحد تعریف زیر را ارائه می‌دهد: به هر سازمان غیر دولتی و داوطلبانه‌ای اطلاق می‌شود که در سطح محلی، ملی یا بین‌المللی فعالیت دارد و افرادی با علایق مشترک آن را اداره می‌کنند. خدمات انسان دوستانه، توجه دادن مردم به اعمال دولت، نظارت بر سیاست‌های اتخاذ شده از سوی دولت و تشویق به مشارکت سیاسی در امور خارجه، در شمار فعالیت‌های این سازمان قرار می‌گیرد. این گونه سازمان‌ها، با تحلیل و کارشناسی امور، نقش مشابه ساز و کارهایی هشدار دهنده را بازی می‌کنند. در خصوص جایگاه و اهمیت سازمان‌های غیر دولتی کافی است یادآوری گردد که در سال (۱۹۴۸)، ۴۵ سازمان غیر دولتی مقام مشورتی نزد سازمان ملل متحد کسب کرده بودند و در حال حاضر ۲۷۱۹ سازمان دارای مقام مشورتی نزد شورای اقتصادی و اجتماعی (اکوسوک) بوده و حدود ۴۰۰ سازمان غیر دولتی نیز دارای مقام مشورتی نزد «کمیسون توسعه پایدار» می‌باشند.

### ۳-۱. ویژگی‌های سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی غیرانتفاعی

۱. خودجوش هستند؛
۲. دارای اساسنامه، اهداف، تشکیلات و ساختاری مشخص می‌باشند؛
۳. غیرانتفاعی بوده و به داوطلبان و اعضای آن سود یا درآمدی تعلق نمی‌گیرد؛
۴. حزب یا تشکیل سیاسی نبوده و به هیچ یک از احزاب و یا تشکل‌های سیاسی وابستگی ندارند؛
۵. اعضای آن افراد داوطلب می‌باشند؛
۶. عضو پذیرند و برای عضویت شرایط خاص جز پذیرش مفاد اساسنامه و



- علاقه مندی به کار داوطلبانه در آن سازمان وجود ندارند؛
۷. کلیه اقدامات و فعالیت های آنها به صورت علنی و آشکار است و عملکرد شفافی دارند؛
۸. وضعیت مالی این سازمان ها که شامل درآمدها و هزینه ها است، روشن، مشخص و قابل دسترسی برای اعضا و سایرین می باشد؛
۹. هدف این سازمان ها کمک به بهبود وضع جامعه، حفظ منافع ملی و مصالح عمومی کشور می باشد؛
۱۰. به هیچ سازمان و یا نهاد دولتی وابسته نمی باشند.

#### ۴-۱. طبقه بندی سازمان های غیردولتی غیرانتفاعی توسط سازمان

##### ملل متحد

شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد به هنگام بررسی موضوع برقراری روابط مشورتی با یک سازمان غیر دولتی با توجه به اهمیت و حوزه فعالیت ها و کمک هایی که سازمان مذکور می تواند به شورا یا ارگان های تابعه ارائه کند طبق قطعنامه ۱۹۹۶ این سازمان ها را به سه دسته طبقه بندی می کند:

- سازمان های دارای مقام مشورتی عام (گروه ۱ سابق)، - سازمان های دارای مقام مشورتی خاص (گروه ۲ سابق) و - گروه راستر<sup>۱</sup>.

#### ۴-۱-۱. سازمان های دارای مقام مشورتی عام (گروه ۱ سابق)

سازمان هایی که عمدتاً فعالیت های آنها با فعالیت شورای اقتصادی و اجتماعی هماهنگی دارد و نشان داده اند که می توانند کمک هایی در جهت حصول اهداف سازمان ملل انجام دهند و نیز در حیات اقتصادی و اجتماعی ملت های مناطقی که حکم نمایندگی آن ها را به عهده دارند سهیم هستند، طبق ماده (۲۲) قطعنامه ۱۹۹۶ در این گروه جای می گیرند. اکثر سازمان ها و مؤسسات نظیر اتحادیه های کاری، تجاری، مدیریت، مصرف کنندگان، کشاورزان و امثال آن در این گروه جای دارند. از جمله سازمان هایی که در این گروه قرار گرفته اند می توان

سازمان‌های اتحادیه بین‌المللی زنان-تساوی حقوق، تساوی مسئولیت‌ها، کنفدراسیون بین‌المللی اتحادیه‌های آزاد کارگری، اتحادیه جهانی مسلمانان، اتحادیه بین‌المجالس و فدراسیون بین‌المللی انجمن‌های هلال احمر و صلیب سرخ را نام برد.

#### ۱-۴-۲. سازمان‌های دارای مقام مشورتی خاص (گروه ۲ سابق)

طبق ماده (۲۳) قطعنامه ۱۹۹۶، این گروه شامل سازمان‌ها و موسساتی می‌شود که دارای مسئولیت‌ها و صلاحیت‌های محدود می‌باشند و فقط می‌توانند در محدوده موضوعاتی که مرتبط با وظایف شورای اقتصادی و اجتماعی است فعالیت و اظهارنظر کنند. سازمان‌های غیر دولتی شامل این گروه می‌توانند در جلسات علنی شورا شرکت کرده و اظهارات کتبی و شفاهی خود را درباره موضوعات مرتبط و مشمول در صلاحیت‌شان به شورا تقدیم کنند، و سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی حقوق بشر به لحاظ مقام مشورتی، موقعیت ویژه‌ای نزد سازمان ملل دارند. در این میان برخی از سازمان‌های غیر دولتی ایرانی نیز مقام مشورتی خاص نزد سازمان ملل متحد کسب کرده‌اند مانند: «شبکه ارتباطی سازمان‌های غیر دولتی زنان در ایران» و «سازمان دفاع از قربانیان خشونت». از جمله سازمان‌هایی که در این گروه جای می‌گیرند می‌توان به سازمان‌های عفو بین‌الملل، سازمان دیده‌بان حقوق بشر، کمیسیون بین‌المللی حقوقدانان، شورای بین‌المللی حقوق محیط زیست و فدراسیون بین‌المللی حقوق بشر اشاره کرد.

#### ۱-۴-۳. گروه راستر

سازمان‌هایی که دارای مقام مشورتی با شورای اقتصادی و اجتماعی نیستند ولی شورا یا دبیرکل سازمان ملل با مشورت با کمیته سازمان‌های غیر دولتی شورا تشخیص می‌دهند که سازمان‌های مذکور می‌توانند در برخی موارد کمک‌های سودمندی به بحث‌های ارگان‌های ذیربط سازمان ملل بکنند در فهرست «گروه راستر» قرار می‌گیرند. سازمان‌هایی که نزد آژانس‌های تخصصی سازمان ملل دارای مقام مشورتی هستند نیز در این گروه قرار می‌گیرند. این سازمان‌ها بنا به

خواسته شورا یا ارگان‌های تابعه نظرات مشورتی خود را ارائه می‌دهند. تعداد زیادی از سازمان‌های غیر دولتی در این گروه قرار دارند که از آن جمله می‌توان سازمان آموزش بین‌المللی سوسیالیستی، انجمن بین‌المللی معلمان، اتحادیه بین‌المللی مبارزه با سرطان و ... را نام برد (موسی زاده، ۱۳۹۱: ۶۴-۷۲).

#### ۴-۴-۱. مقام مشورتی

نخستین سند بین‌المللی که از سازمان‌های غیر دولتی سخن به میان آورده منشور ملل متحد می‌باشد. ماده (۷۱) منشور صرفاً توصیه به همکاری با سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی را در خود گنجانده اما مکانیسم آن را به صورت مبهم رها کرده است. از این رو شورای اقتصادی اجتماعی در چند قطعنامه خود این ابهام را برداشت و ساختار مناسبی را جهت همکاری‌های مذکور ایجاد کرد. شورای اقتصادی اجتماعی در دو قطعنامه مجزا<sup>۱</sup> مقام مشورتی لازم را برای سازمان‌های غیر دولتی ایجاد کرد و روابط فیما بین سازمان‌های غیر دولتی و سازمان ملل را به طور تفصیلی مورد بررسی قرار داد (بررسی این مساله خارج از موضوع نوشته می‌باشد، ر.ک: گلشن پژوه، ۱۳۸۱: ۱۹-۳۹). «حراز شخصیت بین‌المللی این سازمان‌ها ناشی از کسب مقام مشورتی، محل تامل و بحث است و مقام مشورتی به معنای مشارکت فعال در ساخت قواعد بین‌المللی از طریق داشتن حق رأی و مانند آن نیست. با این حال برخی صاحب‌نظران معتقدند آنچه که در این جا باید بدان توجه شود این نکته است که اعطای مقام مشورتی به سازمان‌های غیر دولتی به منزله شناخت و ایجاد اعتبار بین‌المللی برای آن‌ها محسوب می‌شود» (بیگ زاده، ۱۳۷۹: ۴۵). و در حقیقت این مقام، سازوکار قانونی در جهت اثرگذاری سازمان‌های غیر دولتی بر اسناد بین‌المللی و تصمیمات سازمان‌های میان‌دولتی ارزیابی می‌شود (Brinie & Boyle, 1992: 76). باید توجه داشت که سازوکار مقام مشورتی در ارکان ملل متحد، نوعی تاثیرگذاری غیر مستقیم از طریق گفتگو و لابی کردن این سازمان‌ها

1- ECOSOC Resolution 1296 (XLIV) and ECOSOC Resolution 1996/31 on Consultative relationship between the United Nations and non-governmental organizations.

با نمایندگان دولت‌ها در ارکان ملل متحد است؛ در نتیجه اعتبار بین‌المللی ناشی از این حضور در حد یک شریک برابر و صاحب حق در مقایسه با نمایندگان دولت‌ها نیست.

## ۲. حقوق بشر

در حقیقت تقویت، بهسازی و اجرای حقوق بشر از مهمترین عرصه‌هایی است که سازمان‌های غیردولتی در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، نقش‌های عمده‌ای را در آن ایفا می‌کنند. در این عرصه، نهادهای عمومی و دولتی نیز در جهت ارتقای هرچه بیشتر حقوق بشر با سازمان‌های غیردولتی مشارکت می‌کنند. در این فرآیند، رژیم حقوق بشر به صورت شبکه‌های عمدتاً فراملی است که در آن اقدامات بخش غیردولتی و دولتی به هم پیوند می‌خورد و حقوق بشر را به عنوان «سیاست عمومی جهانی» مطرح می‌سازد. شبکه سیاست‌گذاری عمومی جهانی برای حقوق بشر در این معنا عبارت از پیوستگی بین ارکان‌های دولتی، سازمان‌های بین‌المللی و جامعه مدنی است که برای دستیابی به اهدافی که به تنهایی قادر به تحقق آنها نیستند، اقدام می‌کنند.

به علاوه، سازمان‌های غیردولتی نقش‌های مکمل نظارتی و اجرایی برای سایر اجزا در این شبکه ایفا می‌کنند، به نحوی که بدون حضور آنان نظام حقوق بشر جهانی از مختصات یک سیستم کامل و بدون نقص برخوردار نیست. به نظر می‌رسد که با توجه به سیر تاریخی مشارکت سازمان‌های غیردولتی در عرصه حقوق بشر، مبانی این مشارکت، بیشتر ناشی از الزامات نظم نوین جهانی و ضرورت‌ها و اهمیت مسائل حقوق بشری است (شریف شاهی و جلالی، ۱۳۹۱: ۱).

## ۲-۱. اعلامیه جهانی حقوق بشر

در چند دهه اخیر نظام بین‌المللی حقوق بشر در بُعد معیارسازی و قاعده‌پروری، توسعه‌ای شگرف را به تصویر کشیده است. این روند که با تأسیس سازمان ملل متحد در سال (۱۹۴۶) و صدور اعلامیه جهانی حقوق بشر در سال (۱۹۴۸) آغاز گردید به تدریج آن چنان شتاب گرفت که در آغاز قرن بیست و یکم

منظومه‌ای حقوقی به وسعت جامعه جهانی را در قلمرو حقوق بشر و آزادی‌های اساسی به ارمغان آورده است. در حقیقت اعلامیه جهانی حقوق بشر سنگ بنا و الهام بخش اسناد بین‌المللی مختلفی شده که موضوع و هدف اصلی آنها حراست از منزلت انسانی افراد بشر و فراهم ساختن امکانات رشد و بالندگی مادی و معنوی آنها می‌باشد. «وضع مقررات موجود در منشور ملل متحد در زمینه حقوق بشر زمینه قانونی تلاش‌ها در ایالات متحده جهت تدوین و توسعه حقوق بشر را فراهم کرد. تعدادی از محققان تا به آنجا پیش می‌روند که بیان می‌کنند وقتی یک معاهده حقوق بشری توسط کشورها به صورت همه‌جانبه حمایت می‌شود این قواعد نه تنها منعکس‌کننده معاهده‌اند بلکه کشورها را ملزم به رعایت قواعد موجود در آنها می‌کند زیرا این قواعد یا حقوق بین‌الملل عرفی را منعکس می‌کنند یا اینکه تعهدات تحت مواد (۵۵) و (۵۶) منشور که همه کشورها مقید به آنها هستند را روشن می‌سازد. در هر حال این امر آشکار است که اعلامیه جهانی حقوق بشر به عنوان الگویی برای معاهدات متعدد متاخر در مورد حقوق بشر به کار رفته و همان‌طور که بحث آن رفت به آن خدمت کرده است. مقررات منشور التزام همکاری برای ارتقای رعایت آزادی‌های اساسی است و فاقد الزام صریح است و تنها نمایانگر قصد ایجاد حقوق عادلانه برای اشخاص خصوصی به صورت فوری و به محض تصویب آنها است و تعهد اعمال بعدی به وسیله ملت‌های عضو می‌باشد. از آن زمان دادگاه‌های ایالات متحده متفقاً تصمیم گرفتند که اجازه دهند مواد منشور سازمان ملل در زمینه حقوق بشر به عنوان وسیله‌ای برای برخورد قوانین فدرالی به کار روند. در زمانی که منشور در سال (۱۹۴۵) پذیرفته شد، قرار شد که تهیه یک اعلامیه حقوقی بین‌المللی یکی از نخستین اقداماتی باشد که بوسیله این سازمان تازه تأسیس انجام می‌شود. کمیسیون جدید التأسیس سازمان ملل در مورد حقوق بشر وظایفی یافت و به تدریج فهمید که ایجاد یک دستگاه الزام‌آور وقت زیادی می‌گیرد، در نتیجه کمیسیون تصمیم گرفت ابتدا تأسیسی غیر الزام‌آور ایجاد کند تا کشورها سریع‌تر آن را بپذیرند. چنین تأسیسی از طریق اکوسوک به مجمع عمومی اعلام شد و در دسامبر (۱۹۴۸) مجمع عمومی متفقاً اعلامیه جهانی

حقوق بشر را با ۳۴ عضو اگرچه با ۸ عضو غایب، شامل کشورهایی از جمله بلوک اتحاد جماهیر شوروی، در تمام ۳۰ ماده اعلامیه جهانی حقوق بشر شامل لیستی که برانگیزاننده و متأثر از کلیه حقوق بشر بود را پذیرفت» (اقبالی، ۱۳۹۵: ۷-۸).

## ۲-۲. مفهوم شخصیت حقوقی بین‌المللی

در حقیقت شخصیت حقوقی، یکی دیگر از موضوعاتی است که باید برای سازمان‌های بین‌المللی به ویژه سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی که امروزه از جایگاه ویژه‌ای در محافل حقوق بشری برخوردارند در نظر گرفت تا بتوان به موجب آن برای این دسته از سازمان‌ها به عنوان یک موجودیت مستقل، حقوق و تکالیفی را قائل شد که به سبب این حقوق و تکالیف صاحب امتیازات و صلاحیت‌هایی می‌شوند که در صورت بروز نقض هرگونه حقوق تعیین شده در مفاد اعلامیه جهانی حقوق بشر و یا سایر اسناد حقوق بشری از این امتیازات بهره‌جسته و با استناد به آن‌ها در حیطه سند تأسیس و اساسنامه هر یک از این سازمان‌ها بتوانند به طرح دعاوی و شکایات حقوق بشری خود و گزارش آن‌ها با تعیین گزارشگران ویژه<sup>۱</sup> زیر نظر شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد و یا زیر نظر شورای اقتصادی اجتماعی سازمان ملل (اکوسوک) پرداخته و با توجه به اختیارات تعیین شده در حوزه هر یک از این سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی همچون دیده‌بان حقوق بشر و عفو بین‌الملل<sup>۲</sup> و یا سایر نهادها و سازمان‌های بین‌المللی حقوق بشری به بررسی و طرح موارد اینگونه نقض‌ها براحتمی و سهولت پردازند. بنابراین بهتر است که در ابتدای امر به تعریف شخصیت حقوقی اینگونه سازمان‌ها پردازیم. «شخصیت حقوقی عبارت است از صلاحیت دارا شدن حقوق و تکالیف بر موضوعات غیر انسانی؛ در نتیجه شخص حقوقی، موضوع و موجودی غیر حقیقی است که در نظر علم حقوق، از قابلیت دارا شدن حقوق و تکالیف برخوردار می‌شود» (قربانیان، ۱۳۷۷: ۴۲).

«شخصیت حقوقی بین‌المللی نیز همان شخصیت حقوقی است که به موجب و یا تحت نظام حقوق بین‌الملل بوجود می‌آید و به واسطه آن، یک موجودیت مستقیماً

1- Special Reporters

2- Amnesty International

به موجب حقوق بین‌الملل، حقوق و تکالیفی را متحمل می‌شود و تابع حقوق بین‌الملل محسوب می‌شود. در نظام‌های حقوقی داخلی به علت وجود حاکمیت واحد دولت در جامعه، اعطای «شخصیت حقوقی شخصیت حقوقی به صورت کامل در دست دولت است و اوست که شیوه اعطای چنین شخصیتی را به همراه حدود و ثغور آن مشخص می‌سازد» (Bedjaoui, 25: 24-1991). «اما در حقوق بین‌الملل به علت عدم وجود چنین مرجعی، روند کسب شخصیت حقوقی بسیار آهسته و مبهم است. به عبارت دیگر برای کسب شخصیت حقوقی لازم، نمی‌توان عناصر دقیقی را برشمرد و به آن‌ها استناد کرد» (Dixon & Mc Corquodale, 2003: 31).

کسب شخصیت حقوقی برای یک موجودیت، امتیازات و صلاحیت‌های فراوانی از جمله توانایی انعقاد معاهده، امکان توافق با سایر شخصیت‌های حقوقی، امکان طرح دعوا در دفاع از حقوق خود و امکان فعالیت در سایر کشورها بدون نیاز به رعایت تشریفات ثبت داخلی را به همراه می‌آورد. در مقابل نیز عدم بهره‌مندی از شخصیت حقوقی موانع فراوانی به ویژه در زمینه فعالیت‌های آن موجودیت‌ها در کشورهای دیگر به دنبال دارد. از این رو بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی در راستای گسترش فعالیت‌های خود به گستره‌ای عظیم‌تر و امکان نقش‌آفرینی بهتر در عرصه‌های بین‌المللی برای دفاع از عدم نقض‌های حقوق بشری، به شدت به دنبال راهکارهای حقوقی بهره‌مندی از شخصیت حقوقی بین‌المللی می‌باشند.

## ۲-۳. اعطای شخصیت حقوقی بین‌المللی موردی و در یک موضوع خاص

دولت‌ها می‌توانند برای سازمان‌های غیر دولتی در عرصه یا حیطه جهانی، شخصیت حقوقی قائل شوند؛ برای مثال همانطور که یک دولت می‌تواند به سازمان‌های غیر دولتی، قدرت پیگیری و حتی اجبار خودش را در زمینه‌های زیست محیطی و اجرای تعهدات بین‌المللی زیست محیطی بدهد (Brinie & Boyle, 1992: 190)، دولت‌های مختلف هم می‌توانند چنین قدرتی را برای سازمان‌های غیر دولتی ایجاد کنند. این محدوده می‌تواند یک «معیار موضوعی»

داشته باشد و یا اینکه براساس «قلمرو جغرافیایی» تعیین شود. در این شیوه سازمان‌های غیر دولتی، صلاحیت و قدرت قرار گرفتن در مقابل دولت‌ها را می‌یابند و به علت واگذاری این حقوق و تکالیف مستقیماً تحت نظام حقوق بین‌الملل نوعی شخصیت حقوقی بین‌المللی برای آن‌ها نیز اعتبار می‌شود (Shaw, 1997: 262). این شخصیت بخشی می‌تواند در مورد یک یا چند سازمان غیر دولتی مورد توافق قرار گیرد یا اینکه به طور کلی به تمامی سازمان‌های غیر دولتی فعال در محیط‌های یاد شده اعطا شود. برای مثال یوروفیما<sup>۱</sup> توسط ۵۰ کشور در سال (۱۹۹۵) در زمینه ریل‌سازی و راه آهن تأسیس و برای آن نوعی شخصیت حقوقی بین‌المللی ایجاد شد؛ اگر چه یوروفیما یک شرکت تجاری به حساب می‌آید اما شیوه اعتبار شخصیت حقوقی بین‌المللی برای آن، قابل تسری به سازمان‌های غیردولتی نیز می‌باشد (Brownlie, 1990: 68).

### ۳. دیده‌بان حقوق بشر

در مورد تاریخچه سازمان دیده‌بان حقوق بشر می‌توان گفت که سازمان دیده‌بان (ناظر) حقوق بشر یکی از سازمان‌های با نفوذ در زمینه حقوق بشر و به گفته خود، بزرگترین سازمان حقوق بشر در ایالات متحده است. دیده‌بان حقوق بشر در نیویورک مستقر است و دفاتری نیز در بروکسل، لندن، مسکو، هنگ کنگ، لس آنجلس، سان فرانسیسکو، تاشکند، تورنتو و واشنگتن دارد. در واقع دیده‌بان حقوق بشر نام یک سازمان غیر دولتی بین‌المللی واقع در شهر نیویورک در ایالات متحده آمریکا است که بر تحقیقات و پشتیبانی حقوق بشر مدیریت می‌کند.

این سازمان در سال (۱۹۷۸) میلادی تحت عنوان «دیده‌بان هلسینکی» و به منظور نظارت بر تبعیت کشورهای بلوک شوروی سابق از مفاد حقوق بشر پیمان مشهور هلسینکی تأسیس شد. در حقیقت هدف ناظر هلسینکی، نظارت بر رعایت معاهده هلسینکی بود. این معاهده در قبال به رسمیت شناختن مرزهای پس از جنگ جهانی دوم اروپا (لذا انضمام جمهوری‌های بالتیک به شوروی را به رسمیت می‌شناخت)، شوروی را ملزم می‌ساخت در بلوک تحت تسلط خود به مراعات حقوق



بشر پایبند بماند. دو نکته مهم آن است که در همان زمان ناظر هلسینکی در شیوه مدون فعالیت خود سازوکاری به نام سیاست شرمنده سازی را اتخاذ نمود تا از دو طریق رسانه‌ای کردن موارد نقض حقوق بشر و همچنین تماس مستقیم با دلتمردان، بتواند تخلف‌های دولت‌های هدف در بلوک شرق را رصد نموده، در اختیار افکار عمومی قرار دهد. این اعتقاد وجود دارد که رویه فوق نقش مهمی در فرآیند پوسیدگی از درون نظام بلوک شرق ایفا نموده است.

پس از آن دیده بان قاره آمریکا در دهه (۱۹۸۰) میلادی و در واکنش به این دیدگاه که نقض حقوق بشر توسط یکی از طرف‌های درگیر در جنگ در آمریکای مرکزی به هر دلیلی بیشتر از نقض حقوق بشر توسط طرف دیگر قابل تحمل است، تأسیس شد. این سازمان به تدریج گسترش پیدا کرد تا جایی که کمیته‌های دیده بان در سال (۱۹۸۸) میلادی با یکدیگر متحد شده و سازمان دیده بان حقوق بشر را تشکیل دادند. چند سال بعد نیز سال (۱۹۸۱) هنگامی که دولت ریگان اعلام نمود که نقض حقوق بشر در دولت‌های دست راستی اقتدارگرا از نقض آن در دولت‌های دست چپی تام‌گرا قابل تحمل‌تر است، شعبه آمریکایی سازمان نیز جهت بررسی این استاندارد دوگانه بخصوص در آمریکای لاتین مرکزی، ایجاد گشت. این شعبه که با نام «دیده بان آمریکا» کار خود را آغاز نمود، نه تنها به تخلفات حقوق بشری دولت‌های سرکوبگر آن زمان در آمریکای لاتین پرداخت، بلکه رفتار شورشیان و پس از آن مداخلات نیروهای خارجی، بخصوص ارتش و نیروهای امنیتی ایالات متحده آمریکا در وقایع مذکور را نیز ثبت و ضبط نمود. با گذر زمان، نیاز به هماهنگی بیشتری میان این گونه گروه‌های حقوق بشری حس شد. درحقیقت دیده بان حقوق بشر، مجموعه‌ای است که در پاسخ به این نیاز از به هم پیوستن چندین کمیته نظارت شامل نظارت هلسینکی (۱۹۷۸)، نظارت آمریکا (۱۹۸۱)، نظارت آسیا (۱۹۸۵)، نظارت آفریقا (۱۹۸۸)، و نظارت خاورمیانه (۱۹۸۹) تشکیل شده و در سال ۱۹۸۸ رسماً با عنوان دیده بان حقوق بشر اعلام موجودیت نموده است. سازمان دیده بان بخش‌های مختلفی دارد که عبارت است از: بخش‌های آفریقا (۱۹۸۷)، آسیا (۱۹۸۵)، اروپا و آسیای مرکزی (۱۹۷۸)، خاورمیانه و آفریقای شمالی (۱۹۸۹) و آمریکا (۱۹۸۱). سه بخش تخصصی هم به ویژه روی تسلیحات،

حقوق زنان و حقوق کودکان فعالیت موضوعی دارند. البته این سازمان در مورد زندانیان، قاچاق افراد، پناهندگان، مواد مخدر، حقوق کار، دیوان بین‌المللی کیفری نیز فعالیت‌هایی دارد. گزارش‌های دیده بان، حدود ۷۰ کشور از جمله ایالات متحده آمریکا را در بر می‌گیرد و عمده محتوای گزارش‌ها معطوف به موارد نقض حقوق مدنی-سیاسی و ارائه توصیه‌ها و راه کارهایی برای جلوگیری و کاهش این موارد است. از جمله گزارش‌هایی که معمولاً در مورد آمریکا صادر می‌کند، خشونت نسبت به زنان در زندان‌های آمریکا، رفتار پلیس آمریکا و مواردی از این دست می‌باشد. یکی از نکات مهم در مورد سازمان دیده بان این است که این سازمان، اطلاعات نقض حقوق بشر در کشورهای مختلف را به دولت آمریکا می‌دهد تا این دولت در روابط خارجی خود با این دولت‌ها به این مسائل نیز توجه کند. همچنین معمولاً گزارش‌ها و نتایج تحقیقات خود را در اختیار بانک جهانی، سازمان ملل، اتحادیه اروپا و سایر مراجع صاحب نفوذ و تاثیرگذار قرار می‌دهد (نصیری، ۱۳۹۶: ۲۱-۲۳).

نهایتاً در ۱۹۸۸ کمیته‌های دیده بان در سراسر جهان با یکدیگر متحد شده، دیده بان حقوق بشر را تشکیل می‌دهند. این سازمان با هدف عام جلوگیری از نقض حقوق بشر، کوشش‌هایی در جهت حقوق زنان، حقوق کودکان و جلوگیری از انتقال سلاح به حکومت‌ها و گروه‌های ناقض حقوق بشر داشته است. همچنین افشاگری‌های این سازمان در زمینه جنایات هوتوها<sup>۱</sup> و توتسی‌ها<sup>۲</sup> در آفریقا، صرب‌ها و کرووات‌ها و مسلمانان بوسنیایی و کوزوویی‌های آلبانیایی تبار در اروپا، منشأ توجه جامعه جهانی به این موارد و خصوصاً واکنش شورای امنیت سازمان ملل متحد بوده است (www.hrw.org). این سازمان نقش بسیار موفقیت‌آمیزی را در رهبری ائتلاف بین‌المللی برای پذیرش «معاهده منع استفاده از کودک سربازان»<sup>۳</sup> داشته و جایزه صلح نوبل ۱۹۹۷ را برای تلاش در جهت مبارزه بین‌المللی برای

1- Hutu

2- Tutsi

3- Optional Protocol to the convention on the rights of the child on the involvement of children in armed conflict

«منع مین‌های ضد نفر»<sup>۱</sup> از آن خود کرده است (www.nobelprize.org). همکاری در جریان تشکیل دادگاه بین‌المللی جنایات جنگی برای یوگسلاوی سابق<sup>۲</sup>، کارشناسی و شهادت در دادگاه جنایات جنگی رواندا<sup>۳</sup> و فشار جهت بازداشت آگستو پینوشه<sup>۴</sup> دیکتاتور شیلی در لندن، از جمله فعالیت‌های مهم این سازمان به شمار می‌رود (www.hrw.org).

### ۱-۳. بررسی مبانی نظری رابطه میان سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و حقوق بشر

سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی حقوق بشری نهادهایی هستند که به ابتکار بخش خصوصی و خارج از توافق میان دولت‌ها تشکیل شده و در آن‌ها، اشخاص خصوصی یا عمومی با تابعیت‌های گوناگون گرد هم می‌آیند. هدف چنین سازمان‌هایی بنا به اساسنامه‌شان حمایت از حقوق بشر و نظارت بر میزان پایبندی دولت‌ها به تعهدات حقوق بشری خود و آموزش حقوق بشر است. این نهادها در عرصه حقوق بشر در سه سطح، اقدامات نظارتی خود را پیگیری می‌کنند.

در مرحله اول این سازمان‌ها در سطح ملی به جمع‌آوری اطلاعات، شناسایی و کمک به قربانیان، حقیقت‌یابی و تهیه‌ی گزارش می‌پردازند. در مرحله دوم در سطح بین‌المللی با سازمان ملل متحد، کمیته‌های ناظر بر معاهدات حقوق بشری و مراجع قضایی بین‌المللی همکاری کرده و از یافته‌های خود در جریان فعالیت در سطح ملی برای تعقیب ناقضان حقوق بشر استفاده می‌کنند. سومین و بالاترین سطح از اقدامات نظارتی که در چند دهه‌ی اخیر مورد توجه این سازمان‌ها قرار گرفته، مشارکت در جریان استانداردسازی برای حقوق بشر است که از طرقی نظیر مذاکره با دولت‌ها و تهیه‌ی طرح معاهدات صورت پذیرفته و در پی جبران خلأهای موجود در هنجارهای الزام‌آور حقوق بشری است (عسکری و سعیدی، ۱۳۹۵: ۲).

1- Anti-Personnel Mine Ban Convention

2- Tribunals for the former Yugoslavia

3- Tribunals for the former Rwanda

4- Augusto Pinochet

#### ۴. تبیین رابطه میان سازمان دیده بان حقوق بشر به عنوان یک سازمان

بین‌المللی غیردولتی و نقشی که در حمایت از حقوق بشر ایفا می‌کند:

سازمان‌های غیردولتی فعال در زمینه حقوق بشر به تدریج به بازیگران مهم و تأثیرگذاری در عرصه حقوق و روابط بین‌الملل گردیده‌اند و نقش مهمی را به اشکال گوناگون در پیشبرد و تکامل هنجاری و عملی حقوق بشر ایفا می‌نمایند؛ تا حدی که سازمان ملل متحد بر ارتباط گسترده و نظام‌مند با سازمان‌های غیردولتی تأکید کرده است. هر چند از عمر سازمان‌های غیردولتی به شکل امروزین، زمان زیادی نمی‌گذرد، اما اثرگذاری و کارآیی روزافزونی در حوزه عمومی به وضوح قابل مشاهده است. در حقیقت با گسترش جهانی شدن، انحصار بازیگران در عرصه بین‌الملل از دست دولت‌ها خارج شده و بسیاری از سازمان‌های غیردولتی توانسته‌اند در شکل‌گیری و اجرای قواعد بین‌المللی نقش مهمی را ایفا نمایند. همچنین از مهمترین نقش و توانایی سازمان‌های غیردولتی در جهت گسترش حقوق بشر، اطلاع‌رسانی، آموزش و جامعه‌پذیری، اعمال فشار بر دولت‌ها در جهت تحقق آرمان‌های حقوق بشر، مهار بحران‌های اجتماعی و جهت‌دهی به مطالبات و کمک به رفع موارد نقض حقوق بشر و کارکرد نظارتی و دفاع از حقوق شهروندان و غیره است. در این میان سازمان دیده بان حقوق بشر یکی از مهم‌ترین و فعال‌ترین سازمان‌های ذی‌نفوذ و تأثیرگذار در روند توسعه و تکامل موازین و نهادهای حقوق بشری به حساب می‌آید که با شبکه‌های اطلاعاتی قوی که در اختیار دارد از سراسر جهان آگاه می‌شود و اطلاعات و گزارش‌ها را از همه جای جهان جمع‌آوری می‌کند و در اختیار فعالان حقوق بشری در کشورهای مختلف می‌گذارد. گزارش‌ها و انتقادات سازمان به مدافعان حقوق بشر که در کشورهای مختلف فعالیت می‌کنند نیز یاری می‌رساند تا آن‌ها از طریق این گزارش‌ها به حقیقت دست یابند و حتی به بررسی و پیگیری پرونده‌ها به طور خاص بپردازند.

سازمان دیده بان همانند دیگر سازمان‌های بین‌المللی متعاقب گسترش

نهاد جامعه مدنی بین‌المللی، در حال تبدیل شدن به ابزاری نیرومند و کارآمد در جهت اعمال فشار بر کشورها و سوق دادن روند اتخاذ تصمیمات به سوی پیشرفت حقوق بشر است و به نظر می‌رسد در آینده نیز به فعالیت‌ها و دستاوردهای مهمی

نائل گردد. سازمان دیده بان به عنوان یکی از مهم ترین سازمان های تاثیرگذار در تصویب معاهدات بین المللی و تشکیل نهادهای حقوق بشری نقش ارزنده ای را ایفا نموده است. همچنین این سازمان به ارائه گزارشات و موارد نقض حقوق بشر در جهان می پردازد تا افکار عمومی، دولت ها و حقوقدانان را متوجه نقض حقوق بشر سازد تا در جهت رفع آن تلاش نمایند. هر چند سازمان در مورد تمامی مسائل حقوق بشر فعالیت می کند، ولی در عمل حیطه فعالیت خود را بر روی آزادی کلیه زندانیان عقیدتی، اطمینان از اعمال دادرسی عادلانه بر علیه زندانیان سیاسی، نفی حکم اعدام، شکنجه و دیگر مجازات های انسانی و بالاخره پایان دادن به اعدام های غیر قانونی و مفقودالاثر شدن انسان ها قرار داده است. بر این اساس مهمترین تاثیری که انتقادات و گزارشات سازمان می گذارد به یقین اثری است که در قبال خانواده های زندانیان و مدافعان حقوق بشر دارد. از این جهت که باعث اطلاع و آگاهی خانواده های زندانیان از واقعیات می شود که برای تامین عدالت و احقاق حقوق زندانی خود دچار مشکلات بسیاری در کشورشان هستند و از این طریق می توانند با سازمان توسط سایت اینترنت، پست الکترونیک و یا نامه در ارتباط باشند و از کمک های سازمان استفاده کنند.

## برآمد

در این پژوهش سعی و تلاش بر این بود تا طیف وسیع و گسترده‌ای از عملکرد و فعالیت‌های سازمان‌های غیر دولتی بویژه سازمان دیده بان حقوق بشر در زمینه حقوق بشر مورد بررسی قرار بگیرد و سبب شناخت هر چه بیشتر سازمان گردد. عملکرد کلی سازمان در طی حدود چند دهه فعالیت آن، از روند مثبتی برخوردار بوده است. اگر چه می‌توان در این میان گاهی تأثیرپذیری‌های سیاسی را از کشورهای با نفوذ مشاهده نمود، اما روند کلی و سیر حرکت این سازمان بیانگر آن است که سازمان دیده بان حقوق بشر تلاش نموده تا اصل توازن را در برخورد با کشورها تا حد امکان رعایت نماید. با این وجود به نظر می‌رسد، سازمان تحت تاثیر عوامل متعدد از جمله عامل زمان و مکان به هنگام مواجهه با وضعیت حقوق بشر در برخی کشورها به صورت گزینشی عمل نموده است. سازمان دیده بان در مورد تمامی مسائل حقوق بشر فعالیت می‌کند ولی در عمل حیطه فعالیت آن بیشتر اقدام برای جلوگیری و پایان دادن به نقض حقوقی که سلامت روحی و جسمی بشر را مورد حمله قرار می‌دهد، آزادی اندیشه و بیان، جلوگیری از تبعیض نژادی و نقض موارد دیگر از حقوق بشر است. و در واقع سازمان دیده بان، موضوع اصلی فعالیت‌های خود را بر روی آزادی کلیه زندانیان عقیدتی، اطمینان از اعمال دادرسی عادلانه برای کلیه زندانیان سیاسی، نفی حکم اعدام، شکنجه و دیگر مجازات‌های انسانی و بالاخره پایان دادن به اعدام‌های غیر قانونی و مفقودالاثر شدن انسان‌ها قرار داده است.

بنابراین مشاهده می‌شود سازمان بر اساس عنصر زمان، به موضوعات حقوق مدنی، سیاسی بشر که برگرفته از نخستین انقلاب فرانسه در سال (۱۷۸۹) تحت عنوان آزادی بوده، بیشتر توجه دارد و فعالیت بسیار گسترده‌ای در این حوزه داشته است. در واقع این سازمان در مورد حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فعالیتی کمتر داشته است. به طور خلاصه سازمان هنوز نتوانسته است خود را با موضوعات روز که هدف حقوق بشر است هماهنگ نماید و بیشتر تأکید خود را بر شاخص‌ها و اهداف حقوق بشر نسل اول بنا نهاده و در زمینه ترویج حقوق بشر تا حدودی تحت تاثیر عامل زمان قرار گرفته و نتوانسته است به خوبی به تمام مسائل حقوق بشری

توجه داشته باشد. همچنین برخی از اقدامات و موضوعات مهم نقض حقوق بشر در گذشته در راستای فعالیت و اهداف سازمان نبوده است اما بعد از گذشت زمان با برخی اصلاحات در اهداف و اساسنامه سازمان، برخی از این موضوعات در دستور کار و فعالیت سازمان قرار گرفته است. به عنوان مثال، سازمان دیده بان نسبت به موضوع نسل کشی که از موضوعات مهم نقض حقوق بشر محسوب می شود، در گذشته هیچ اقدام، جهت گیری و فعالیتی نداشته، اما اکنون بعد از اصلاح اساسنامه این مسیر نیز در فعالیت های سازمان گشوده شده است.

سازمان دیده بان حقوق بشر باید حضور خود را برای گزارش نقض حقوق بشر در این مناطق گسترش دهد تا بتواند موقعیت جهانی خود را تقویت کند. همچنین از آنجا که یکی از اهداف سازمان، حمایت از اعلامیه جهانی حقوق بشر است، می توان گفت حقوق بشر تحت تأثیر اقدامات و عملکرد کشورهای قدرتمند است، زیرا همانطور که گفته شد جهان سوم در امر تهیه و تدوین این اعلامیه هیچ نقشی نداشته اند. بر این اساس هر سازمان، فرد و یا نهادی که در این کشورها برخلاف موازین حقوق بشر به فعالیت بپردازد، گزارش های این سازمان در مورد نقض حقوق بشر در این مکان ها کمرنگ تر است. از آنجایی که سازمان دیده بان در آمریکا تأسیس شده، در مواردی می توان تصور کرد که سیاست ها و اقدامات این سازمان تحت تأثیر سیاست های دولت آمریکا است. به طور مثال در شرایطی که همه کشورها سیستم آپارتاید را در آفریقای جنوبی محکوم می کردند، سازمان برخوردی با این موضوع نداشت و استدلال می نمود که آپارتاید یک سیستم سیاسی است نه تبعیض نژادی، این عدم همراهی سازمان در مبارزه با آپارتاید به عنوان لکه سیاهی بر دامان این سازمان همواره باقی مانده است. بر این اساس می توان گفت، این مورد یکی از عوامل مکانی است که باعث شده تا حدودی حقوق بشر را در این سازمان تحت تأثیر قرار دهد. و در نهایت باید گفت، یکی از ضعف هایی که در اغلب گزارش های سازمان دیده بان مشاهده می شود، این است که در این گزارش ها اغلب به بیان موارد نقض حقوق بشر اکتفا می شود و کمتر برای جلوگیری از موارد نقض، راهکاری پیشنهاد می شود. در چنین شرایطی به نظر می رسد برقراری روابط سازنده و همکاری نظام دار با سازمان های غیر دولتی حقوق بشری با توجه به نقش آن ها در سازماندهی و جهت دهی افکار عمومی می باید جدی تر از گذشته در دستور کار سیاست خارجی کشورها قرار بگیرد.

## منابع

- بیگ زاده، ابراهیم، (۱۳۷۹)، «سازمان‌های غیردولتی و حقوق بین‌الملل»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۱ و ۳۲.
- گلشن پژوه، محمدرضا، (۱۳۹۲)، «راهنمای سازمان‌های غیردولتی»، چاپ دوم، انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- موسی زاده، رضا، (۱۳۹۱)، «سازمان‌های بین‌المللی»، چاپ نوزدهم، تهران: نشر میزان، ۱۳۷۹.
- نصیری، وحید، (۱۳۹۶)، «فقدان سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه و ترویج حقوق بشر با تمرکز بر فعالیت‌های سازمان دیده بان حقوق بشر»، چاپ اول، شهر ری: شهر ری، خیابان قم، پاساژ وکیل.
- نصیری، وحید، (۱۳۹۶)، «فقدان سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه و ترویج حقوق بشر با تمرکز بر فعالیت‌های سازمان دیده بان حقوق بشر»، چاپ اول، شهر ری: شهر ری، خیابان قم، پاساژ وکیل.
- نصیری، وحید، (۱۳۹۶)، «فقدان سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه و ترویج حقوق بشر با تمرکز بر فعالیت‌های سازمان دیده بان حقوق بشر»، چاپ اول، شهر ری: شهر ری، خیابان قم، پاساژ وکیل.
- اقبالی، میثم، «حقوق بشری و اسناد بین‌المللی»، فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، چاپ سوم، شماره نهم، مهر ۱۳۹۵.
- شریف شاهی، محمد و جلالی، محمود، «فقدان سازمان‌های غیردولتی حقوق بشر در توسعه حقوق بین‌الملل»، مجله پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۶، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۱.
- قربان‌نیا، ناصر، (۱۳۷۷)، «شخصیت حقوقی سازمان‌های بین‌المللی»، نامه مفید، شماره ۱۴.
- عسکری، پوریا و سعیدی، نیلوفر، «سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی و نظارت بر اجرای حقوق بشر با تأکید بر عفو بین‌الملل»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال هجدهم، شماره ۵۳، زمستان ۱۳۹۵.



- گلستانی، محمود، نقش سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی در توسعه و ترویج حقوق بشر، پایان‌نامه برای اخذ مدرک کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، سال ۱۳۹۰، دانشگاه آزاد دامغان.

- Bedjaoui, Mohammed (editor), (1991), **International Law: Achievements and Prospects**, first published, Paris & Netherland, UNESCO & Nijhoff [ Martin Nijhoff Publisher].
- Brinie, Patricia W. & Boyle, Alan E, (1992), **International Law and The Environment**, first published, US, Oxford.
- Brinie, Patricia W. & Boyle, Alan E, (1992), **International Law and The Environment**, first published, US, Oxford.
- Brownlie, Ian, (1990), **Principles of International law**, fourth edition, USA, Oxford.
- Dixon, Martin & McCorquodale, Robert, (2003), Robert Mc, **Case and Materials on International Law**, fourth edition, USA, Oxford.
- Shaw, Malcom N, (1997), **International Law**, third edition, UK, Cambridge.
- Martens, Kerstin, (2002), "Mission Impossible? Defining NGOs", **International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations**, Vol.13, No.3.
- Human rights watch/our history. Available at: <http://www.hrw.org/node/75134>. (Last visit: 1398/2/11).
- The Nobel Peace Prize 1997/available at: [http://www.nobel-prize.org/nobel\\_prizes/peace/laureates/1997/press.html](http://www.nobel-prize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1997/press.html). (Last visit: 1398/2/25).
- ECOSOC Resolution 1296 (XLIV).
- ECOSOC Resolution 1996/31 on Consultative relationship between the United Nations and non-governmental organizations.

## International Non- Governmental Organizations (INGOs) and Their Role in Human Rights

Negar Mofakham Naserislami  
Ahmad Momenirad

Today, international non-governmental organizations, due to their non-profit and voluntary nature have been considered by the main actors of international law and have been able to play an important role in the formation and implementation of international rules. One of these organizations that has made great efforts to help eliminate some types of human rights violations and has taken effective steps to achieve the goals of human rights as stated in the Universal Declaration of Human Rights is Human Rights Watch. In this descriptive-analytical study, in addition to describing the function of international non-governmental organizations in general, among the types of these organizations, the role of Human Rights Watch has been specifically studied and its purpose is to respond to this question, what is the role of international non-governmental organizations, especially Human Rights Watch, in the human rights system? Therefore, by recognizing the relationship between international non-governmental organizations and human rights, which requires understanding the basic concepts of both issues, it is possible to examine the role of one of the most important organizations by examining the advisory status and legal personality of these organizations, Human Rights Watch and its role in human rights.

**Keywords:** International NGOs, Universal Declaration of Human Rights, Human Rights System, International Legal Personality, Human Rights Watch.